

Key words: dialect, local dialects of the Donetsk region, semantic specialization, seme, lexeme.

Стаття надійшла до редакції 21. 08. 2012 р.

Прийнято до друку 26. 10. 2012 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Клименко Н. Б.

К. М. Іваночко (Дрогобич)

УДК 811. 161. 2'367

**АКЦЕНТУАЦІЯ ФАУНОНОМАТОПОЕТИЧНИХ
ДІЄСЛІВНИХ ДЕРИВАТИВ
У ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Від початків свого відокремленого життя слов'яни в лінгвістичному аспекті зазнали незначного ступеня диференціації, однак внаслідок міграційних процесів, мутацій на субстратному й суперстратному рівнях, що відбувалися впродовж усього праслов'янського періоду, культурні й мовні відмінності між слов'янськими підгрупами набували очевидних обрисів, хоча однозначного поділу, з визначеними контрольними віхами, слов'яни ніколи не знали. Слов'янська прабатьківщина, як і пізніші слов'янські етнічні утворення, перебуваючи в безперервній динаміці, зазнавала контурних модифікацій, нагадуючи собою живу клітину, де відбуваються процеси симбіозу різних етносів, що не могло не відбитися й на слов'янських племенах [Огієнко 1955: 55]. Слов'янські культури не варто ототожнювати з окремими етносами. Унаслідок етногенезу слов'ян їхні племена, перебуваючи в постійних міграційних процесах, часто опинялися поруч, зазнаючи змішування. Співжиття на одній території ставало звичним явищем. Виникнення тієї чи тієї слов'янської мови, на думку О. Царука, „відбувалося на ґрунті кількох самостійних глотосистем, між якими не обов'язково існувала найближча спорідненість” [Царук 1998: 20]. Отож, початки української мови, як й інших слов'янських, слід шукати ще в праслов'янській мовній спільноті, для якої в зародку була характерна діалектною стратифікацією і яка становила відносну єдність [Шахматов 1916: 12].

Основу української мови, як й інших слов'янських, становлять її діалекти. Південно-західні говори, зберігши архаїчну закоріненість у праслов'янську чи праїндоевропейську мовну спільноту, заслуговують на особливу увагу. До найдавніших шарів лексики української мови, як уже було зазначено, належать ономотопічні дієслівні утворення, що органічно витікають з антської та словенської мовної групи праслов'янської спільноти [Іваночко 2012 (в)].

Наголосова система як складник лінгвальної дійсності з фонетичним, лексичним, морфологічним та синтаксичним рівнями мови перебуває в парадигматично-синтагматичних відношеннях, а своєю

специфікою засвідчує чимало реліктів і сягає праісторичного коріння [Іваночко 2012 (а)]. Об'єктом студій слугують фауноономатопоетичні дієслівні деривати, вибрані з одинадцяти лексикографічних джерел, які репрезентують південно-західні говори української мови (бойківські, гуцульські, буковинські, лемківські, наддністрянські та волинські). Наголосові, семантичні, фонетичні й дериваційно-граматичні особливості фауноономатопоетичних дієслів у південно-західних говорах української мови стали предметом нашого дослідження. Лексикографічні джерела, що репрезентують південно-східні, північні говори української мови, говори російської мови; історичний та етимологічний словники української мови, етимологічний словник слов'янських мов, словник сучасної української літературної мови становлять матеріал дослідження. Мета роботи: виявити співвіднесеність акцентуації фауноономатопоетичних суфіксальних дієслівних утворень у південно-західних говорах української мови з семантичними, фонетичними й дериваційно-граматичними процесами, порівняти їх з аналогічними явищами в південно-східних і північних говорах української мови та слов'янських мовах; з'ясувати причини периферійності відповідних варіантів аналізованих дієслівних дериватів у лексичній системі сучасної української літературної мови. Мета зумовлює такі завдання: порівняти наголосову й семантичну, фонетичну та дериваційно-граматичну співвіднесеність дієслівних дериватів у південно-західних, південно-східних і північних говорах української мови та слов'янських мовах; простежити їхню закоріненість в антську й словенську підгрупи праслов'янської мовної спільноти, потвердивши історичну тяглість і статичність лінгвістичних процесів у південно-західних говорах української мови; виявити автентичність деяких варіантних утворень у південно-західних говорах української мови. Завдячуючи публікації засадничих лексикографічних джерел й узагальнювальних досліджень з багатоаспектних проблем слов'янознавства та нагромадженому в них лінгвістичному матеріалу, українське мовознавство нині має нові можливості для глибокого наукового осмислення акцентної системи української мови.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській діалектній акцентології проаналізовано наголосові особливості фауноономатопоетичних суфіксальних дієслівних утворень у південно-західних говорах української мови в співвіднесенні з їхньою семантикою; здійснено зіставлення згаданих процесів в інших говорах української мови та слов'янських мовах; виявлено співвіднесеність наголошування дієслів у південно-західних говорах української мови та групах слов'янських мов (західнослов'янській та південнослов'янській); потверджено тяглість і системність лінгвістичних процесів у південно-західних говорах в аналізованих дієслівних утвореннях. Актуальність дослідження полягає в тому, що фауноономатопоетичні дієслівні деривати належать переважно до шару найдавнішої лексики й через їхню

експресивно-конотативну семантичну структуру практично не піддаються запозиченню. А приналежність їх до просторічної загальноновживаної лексики засвідчує неможливість тлумачити їх як запозичення.

До найдавніших шарів лексики говорів української мови, що закорінені в антську й словенську мовні групи, належать ономатопічні дієслівні утворення. Серед них виокремлюється група фаунономатопоетичних дієслівних дериватів. Дієслівні лексеми, що представляють південно-західні говори української мови, частково уже ставали об'єктом акцентуаційних студій Л. Булаховського [1947], Я. Закревської [1966], Н. Марчук [1977], В. Винницького [2002; 2004] та Г. Кобиринки [2010]. Усі згадані автори, крім Л. Булаховського, наголошують на стабільності кореневої акцентуації. Особливості наголошування дієслівних дериватів у південно-західних діалектах, а саме: префіксально-суфіксальних – у говорах „західних (угорських) русинів” [2010 (а)], суфіксальних – у наддністрянських говірках [2010 (б)], атематичних – у бойківських [2012 (а)], префіксально-суфіксальних – у гуцульських [2011; 2012 (б)] у порівнянні з південно-східними та сучасною літературною мовою були предметом студій автора статті. Отже, наукова розвідка є продовженням наголосових студій над особливостями ентомологічних ономатопічних суфіксальних дієслів у південно-західних говорах української мови [Іваночко 2012(в)].

Серед фаунономатопоетичних дієслівних дериватів у південно-західних говорах української мови виокремлюється група дієслів, що номінують вербалізовані процеси овець. З граматичного аспекту для них, як і для ентомологічних утворень, характерна грамема недоконаного виду¹; з морфологічного – числова обмеженість граматичних форм; з морфемного – прадавні суфіксальні морфеми (-к-, -а-, -і-); з семантичного – тривалість / різкість чи періодичність протікання вербальних процесів; з дериваційного – продуктивність / малопродуктивність похідних дериватів; з фonomорфологічного – історичне чергування фонем; з акцентуаційного – прадавній кореневий чи суфіксально-флексійний тип наголошування. Такі деривати „виникають, як правило, на основі максимального використання можливостей фонологічної системи” [Царук 1998: 119] мови, оскільки відтворюють звучання, які характеризують позамовну дійсність і не вичерпуються лише тими, що належать до системи мови. Зрозуміло, що перші звуки чи їх поєднання (слов'янських – і не тільки – абеток), які використовували для номінації фаунономатопоетичних процесів

¹Семантична наповнюваність, конотативна навантаженість і віддигукова мотивація аналізованого дієслова „протяжні поодинокі звукові процеси, що видає вівця для наведення вербального контакту із собі подібними чи людиною” осягається повніше через семантику фрази, що фіксує мотивуючу віддигукову основу (бев „протяжний звук, який видає вівця”) у локальній гуцульській говірці с. Росішка Рахівського району Закарпатської області: *Дес' поодна стрижка забліє: „Беґ, беґ”* [СГТР, 49].

свійських чи диких тварин, ставали ініціальними. В історичному розвитку слов'янських мов, як і їхніх діалектів, на означення аналізованого відвигукового процесу витворилася парадигма фонетико-граматичних варіантів, для яких характерна як загальнослов'янська співвіднесеність (семантична, граматична й акцентуаційна), так і свої особливості. Більшість їх закорінена в праїндоевропейську мовну спільноту, репрезентуючи специфіку однієї з давніх груп слов'янських мов (антської чи словенської). Що ж до їх багатоваріантності в українській мові О. Царук зазначив, що „новочасне багатство лексичної, морфологічної, синтаксичної синонімії переважно зумовлене не власне мовними потребами, а є наслідком перехрещення кількох самостійних слов'янських мов” [Там само: 15]. А спільність засобів деривації, як і номінації вербальних процесів чи дій, у перерахованих мовних утвореннях, на його думку, зумовлено „в переважній більшості випадків ознакою тотожності або генеалогічної близькості” [Там само: 22].

У південно-західних говорах української мови на означення оноματοпоетичних процесів овець виокремлюється чотири парадигми варіантів дієслівних дериватів. До першої з них належать: *бевати*, *бевкати*, *бевкнути*, *бекати*, *бекнути*, *беча́ти*, *бенча́ти*, *бекота́ти*, *бекот'іти*, *бегетати*, *бегеча́ти*, *бебе́кати*, *бегон'іти*, *багака́ти*.

З-поміж них виокремлюється раритетний дериват: *бевати*¹ „видавати протяжний звук (про вівцю)”: *Бевайут ві́уц'і туди́ ўс'уди* [СГГР, 49]. Деякі південно-західні (інші гуцульські, буковинські) й північні (поліські) говори української мови засвідчують варіантне до аналізованого деривата утворення із семантикою ритмічності, засобом вираження якої є праслов'янська афіксальна морфема *-к-*. Фіксацією конотативно маркованого чи стилістично нейтрального варіанта з давньою кореневою акцентуацією говіркова стихія потверджує безперервність протікання в ній лексико-семантичних процесів: *беўкати* „бекати (про овець)”: *Ни заган'а́ти йа́гнати ў йанчи́рку*, коли са до́йіт, аби́ ну́сто *беўкали* [СГГР: 77]; *беўкати* „кричати, видавати звуки, властиві козам, вівцям” [МСГГ: 11]; *бевкати*, знев. „недоречно говорити, лялякати” [СБГГ: 28]; *бевхати*, *-хаю*, *-єш* „ударяти глухо (Вх. Лем.: 390)” [Грінч. I: 36], *бевкати* [бевка́ти], *бевка́є* „видавати звуки (про лося)”: *Лос' бевка́є*, *йак* [ніби] *сто́гне* [СЗПГ I: 13]; *бевкати*, *-каю*, *-аєш*: 1. „дзвонити періодично одним дзвоном”: *Ходім до церкви, бо вже почали бевкати*. 2. „говорити нісенітниці”: *Чорт зна що ти бевкаєш* [Грінч. I: 36]. У сучасній українській літературній мові аналізований дериват функціонує тільки з похідними лексико-семантичними варіантами на означення оноματοпоетичних процесів, пов'язаних з трудовою чи вербальною діяльністю людини: *бевкати*, *-каю*, *-каєш*: 1. „дзвонити”. 2. „(розм.) говорити нісенітниці, дурниці” [УРС I: 39], *бевкати*, *-каю*, *-каєш*: 1. „неголосно дзвонити (про дзвін)”: *Дзвін сумно*

бевкав на гвалт (Н. Лев. II 1956: 196); *Далеко почав бевкати* дзвін (Янов. I 1950: 169). 2. „(розм.) говорити нісенітниці, дурниці”: *Чорт зна що ти бевкаєш* (Сл. Гр.) [СУМ I: 118].

Використовуючи лінгвістичні критерії маркування ентомологічних оноματοпоетичних дієслівних лексем у праслов'янських мовних групах, можемо з певністю віднести його до антського мовного об'єднання [Іваночко, 2012 (в)]. Перший варіант дихотомічного утворення наведеної вище фаунооноματοпоетичної парадигми (*бєкати* – *бєчати*), репрезентуючи різні групи говорів української мови, а представлений нами ілюстративний матеріал підтверджує в ньому спільнослов'янське утворення, закорінене в праіндоевропейську спільноту, у південно-західних говорах до активного мовного вжитку не належить: *бєкати*, *blöcken*, *tucksen* [Жел.: 23], *бєкати*: 1. „кричати, як вівця, коза; блєяти”: *Ціла отара овець та кіз, ягнят, козенят мекала та бєкала* (Левиц. I: 126). 2. „ревіти (про дітей)” [Грінч. I: 48]; *бєкати*, *бєкайє*, рідше *бєче*¹: 1. „подавати голос (про лося)”: *Там лос' бєче*. 2. *-айу, -айєш*, перен. „невміло читати”: *Тото наш гучен' бєкайє ... нийак гучитис' ни хоче* [СЗПГ I: 13 – 14]; *бєканіє* „бєкання”: *bolat*, *блєяніє*, *бєаніє бєканіє* (1642 ЛС² 99) [СУМ 2: 72]; *бєкать*, півд.³, зах. „мекекати, блєяти, кричати як вівця, по-овечи” [ТСЖВЯ I: 80]. Західнослов'янські мови засвідчують його послідовніше: *бєкати* „кричати, як коза або вівця; погано говорити”; – р. [бєкать], п. *bě*, *bєczęć*, ст. *bekać*, ч., слц. *bé*, вл. *be*, *bjeKać* „бєкати, кричати”, болг. *бєе*, м. *бе*, схв. *бє*, *бєкати*, слн. *bě*; – загальнослов'янське звуконаслідувальне утворення, паралельне до лтс. *bē*, лат. *bee*, гр. *βῆ*, нвн. *bāh* [ЕСУМ I: 158]; **bekati*: болг. діал. *бєка* „блєяти”, сербохорв. *běkati* „balbutire”, словен. *bekāti* „блєяти, базікати”, чеш. *bekati* „блєяти, невиразно бормотіти”, діал. *běkat* „ревіти”, рос. *бєкать* „блєяти; мимрити” [ЭССЯ I: 183 – 184]; *бєкати*, *-аю, -аєш* „блєяти, мекати”: *Бєкали вівці, верещали свині, мукали корови* (Гонч.) [УРС I: 55]; *бєкати, -аю, -аєш* „кричати, видавати звуки, властиві козі, вівці” [СУМ I: 155].

Інший варіант аналізованої дієслівної дихотомії, семантична структура якого містить сему „безперервність процесу”, у говорах української мови представлений лише в лемківських говірках: *бєчати*, *бєчу, -иш, -ит, -ыла, -ыте*: 1. „бєкати (про овець)”: *Баран бєчыт, а коза мечыт*. 2. перен. „ревити, голосно плакати (про дитину)” [КСЛГ: 27].

¹ Наявність в особовій формі аналізованого дієслова фонеморфологічного чергування *-к/-ч-* засвідчує її приналежність до іншого дієслівного варіанта – *бєчати*.

² Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / підгот. до вид. В. Німчук. – К.: Наук. думка, 1973.

³ З'ясування природи ремарок при аналізованому дериваті в покликуваному лексикографічному джерелі дає підстави говорити про ймовірну запозиченість його російськими говорами з української чи польської мови: „зап.” – західні (смоленські, що охоплюють ареал їх розповсюдження від Білої Русі аж до польського прикордоння, межуючи з Малою Руссю); „южн.” – південні (стосуються „не рязанського говору, а малоросійського”) [ТСЖВЯ I: XXIX].

Однак ілюстративний матеріал засвідчує його в обох групах праслов'янських мов, з очевидним домінуванням у західнослов'янських, за винятком деяких говорів російської мови, переважно з кореневою акцентуацією: *beczeć*, *beknać*, праслов., звуконаслідув. „у всіх слов'ян про голос вівці, *бекати*”, *bē-* „т.с.” у лат., грецьк., нім. (нордичні *bekra*, „*beczeć*”, *bekri*, *baran*) [SEJP: 20]; сербохорв.: *б́ечати* „мукати”, „кричати”, словен. *becāti* „бляти (про овець); кричати”, в.-луж. *blecěć*, н.-луж. *bjacaś* „мекати, бляти”, чеш. *becěti* „бляти”, діал. *becāt* „плакати”, *becāt'* „т.с.”, *becět* „мекати, бляти, мукати”, чеш. діал. *becīt* „т.с.”, словц. діал. *becāt'*, польськ. *beczeć* „бляти (про вівцю, козу)”, рос. діал. *бецать* (новг.), ст.-укр. *бечати* „бляти (Тимч. I: 88)”, рос. діал. *бьчатъ* „бляти (про вівцю)” [ЭССЯ I: 175].

Лексичне значення та коренева акцентуація аналізованого варіанта в тамбовських говорах також співвідносні із західнослов'янськими мовами. Фономорфологічне чергування приголосного основи (-*к*-/-*ч*-), зумовлене першим перехідним пом'якшенням задньоязикових у слов'янських мовах, може потверджувати його давність у російській мові або свідчити про посередництво української мови: *б́ечить?* (тмб.) „думати, мекати, мемекати” [ТСЖВЯ I: 85]. Кореневе ж наголошування відповідних граматичних форм аналізованого дієслівного варіанта в лемківських говірках та інших слов'янських мовах мотивовано специфікою їхнього наголосу.

Лексикографічні джерела, що репрезентують південно-західні говори української мови й літературну мову галицького варіанта („Малорусько-німецький словар” Є. Желехівського та С. Недільського), зокрема й етимологічні („Етимологічний словник польської мови” О. Брюкнера), ілюструють, хай і поодинокі, тяглість семантико-граматичних процесів – деривацію рядів дієслівних варіантів із семою ритмічної повторюваності тривалих процесів, безперервності чи їх однократності, що характерні для семантики ентомологічних дієслівних утворень у деяких слов'янських (і не тільки) мовах: *б́екати* [Жел.: 23]; *бенча́ти* (*биньчэ́ти*) „ревіти (про корів, волів)” [СГГ: 23], *б́екнути*, згід. „померти” [ДСсБ: 26]; *beczeć*, *beknać*, праслов., звуконаслідув.; у всіх слов'ян про голос овець; **beknōti*: макед. *бекне* „забляти”, сербохорв. *б́екнути* „пробляти”, словен. *békniti* „т.с.”, чеш діал. *béknót* „ревнути” [ЭССЯ II: 184].

Фауноономатопоетичні дієслова з формантом -*к*- у південно-західних говорах, на відміну від сучасної української літературної мови, де вони об'єднують у семантичну групу „на означення повторюваного процесу” „три взаємопов'язані основи” [Русанівський 1969: 307], виявилися малопродуктивними: *б́евкати* = *б́екнути* [Жел.: 23]; *б́евкнути* „бовкнути” [Жел.: 15]; *бевкнути*: *Ти подумав, що ти б́евкнув?* [СБГГ, 28]; *бевкнути*, -ну, -неш „однокр. до бевкати”: *Пійду, по його душенці бевкну хоч раз* (Маркев. : 56); *Перший дзвін до сповіді бевкнув* (Мнж.: 105) [Грінч. I: 36]; *бекотать*, -ає „бекати (про вівцю)”: *Овечки́*

беко́чут' [СПГ: 31]; 3. „подавати голос (про лісову козулю)”: *Бекéчут* *кози в л'іс'і* [СЗПГ I: 13 – 14] / *бекот'іти*, *бекóче* „те, що бекати 1” [СЗПГ I: 14]; [*бекотáть*] „бекати” (Л), „*мекати* (про козу)” (ВеЗа) [ЕСУМ I: 158]; *бекетáть*, півд., зах. „мекекати, бляяти, кричати як вівця, по-овечи” [ТСЖВЯ I: 80]; словен. *beketáti*, *begegáti* „бляяти”, ст.-укр. *бегетати* „бляяти (про овець)” (Тимч. I: 65), рос. *бекетáть* „т.с.” (Даль I: 197 – 198) [ЭССЯ II: 184]. Перші два варіанти семантичною, морфологічною, фонетико-акцентуаційною характеристикою співвідносні із західнослов'янською групою мов, наступні – з південнослов'янською, що потверджують лексикографічні джерела.

Гуцульські говірки української мови, як і південні та західні російської, поодинокі засвідчують відвігуковий дієслівний дериват, мотивований редуплікованою основою, з похідним лексичним значенням, зумовленим метафоричними процесами, та кореневою акцентуацією, що можна співвіднести із західнослов'янською групою праслов'янської мови: *бебéкати* „кричати, видавати звуки, властиві козам, вівцям” [МСГГ: 11]; *бебéкáть*, півд., зах. „мекекати, бляяти, кричати як вівця, по-овечи” [ТСЖВЯ: I80].

У південно-західних говорах української мови фіксуємо й похідне паронімічне дієслівне утворення: *бе́йкати* „бити?” [Жел: 23]; *бе́йкати* „кричати на ведмедя”: пор. ще *гулюкати*, *туйкати* [СБГ I: 48].

До найдавніших дериватів, закорінених у праіндоєвропейську мовну спільноту, відносимо звуконаслідувальне утворення із прадавнім суфіксальним комплексом *-iti*, що зафіксовано тільки в „Малорусько-німецькому словнику” Є. Желехівського та С. Недільського. Для нього характерні безперервність вербального процесу, суфіксально-флексійний тип наголошування й воно відбиває, як і дієслово *бриніти*, особливості антського (західнослов'янського) мовного угруповання: *бетоніти* *blöcken* [Жел: 16]; *бетоніти*, *-ню*, *-ниш* „*мекати*, *бляяти*” (Жел.) [Грінч. I: 36]. У бойківських, гуцульських та інших південно-західних говірках української мови знаходимо фаунономатопоетичні дієслівні варіанти з кореневим (*бегéкати*) та суфіксально-флексійним (*бегечáти*) типом акцентуації, для яких характерна похідність лексико-семантичних варіантів: *бегéкати* „тихо, хрипко співати” [СБГ: I: 47], *бегечáти*, *-áйу* „багато говорити, базікати” [ДСБ: 3]. „Малорусько-німецький словар” Є. Желехівського, на відміну від двох попередніх, засвідчуючи аналізований дериват з давньою фаунономатопоетичною семантикою, фонеморфологічними процесами (чергування кінцевого приголосного основи (*-к/-ч-*), суфіксально-флексійним наголошуванням, потверджує його давність й автохтонність: *бегечáти* (Фр) *teckernd singen* [Жел.: 16]; *бегечáти*, *-чаю*, *-єш* „співати козячим голосом (Жел)” [Грінч. I: 36].

Ілюстративний матеріал, наведений укладачами „Етимологічного словника української мови”, лише посилює сказане нами щодо ономатопоетичної праслов'янської його етимології: *бегéкати* „мекати, бекати, бляяти, співати по-козячому, монотонно говорити”; – утворено на

основі вигуку *бе(ге)*, що передає крик кіз і овець, можливо, під впливом рум. *behai* „мекати, бекати, бляяти”. Пор. *бага́кати*, *бе*, *бегечати*, *бегова́тий* [ЕСУМ I: 159]. А наявність контамінованого звуконаслідувального дієслова в гуцульських говірках демонструє тяглість лінгвістичних процесів у південно-західних говорах української мови: *бага́кати* (< *беге́кати* і *бала́кати*): *бага́кати*, знев. „видавати звук, властивий вівці”: *А шчо та багака́йеш? На, на!* [СГГР: 50], *bahákátu* „співати”, „промовляти речитативом (псалм)” // *behékátu* „промовляти речитативом (псалм)”, пор. *hajdakaty* [SHJ: 5]; *бага́кати*, знев. „відправляти співану Службу Божу” [СГГБ: 21], *бага́кати* „голосно й невиразно співати” [МСГГ, 10]; *бага́кати* „співати” (Шух.); – звуконасл. утворення, пов’язане з *беге́кати* [ЕСУМ I: 108].

Аналізована дієслівна парадигма в українській мові збагатилася ще одним фаунономатопоетичним дієслівним утворенням із суфіксальною морфемою *-ем-*, заглибленим у староукраїнську мову. Не набувши продуктивності ні в південно-західних, ні в південно-східних говорах української мови, воно стало надбанням, хай із стилістичною маркованістю, сучасної української літературної мови: *бегета́ти* „мекати, діал. *бегетати*”: *Бо беге́ччи почали рѣзко скака́ти, Радости и весель нам збыт додава́ти* (Львів, 1616 Бер. В. 76) [СУМ XVI – I пол. XVIII ст. 2: 33]; *бегета́ти*, *-ечу́*, *-е́чеш*, діал. „мекати”: *А вони [вівці], біднятка, вже навіть не бегечу́ть, тільки зіб’ються в купку і чекають тихо своєї смерті* (Фр. IV:1950: 25) [СУМ I: 118].

Південно-західні говори української мови засвідчують другу парадигму фонетичних фаунономатопоетичних дієслівних варіантів, зумовлених перетином дериваційних процесів кількох слов’янських мов, на означення відвербальних процесів овець: *бле́їти* (*blejity*, *blijut*), *блі́ти*, *бляяти*, *бліяти*, *бляти*, *бляяти*.

Такі утворення також сягають праіндоевропейської спільноти, для них характерні тотожність прадавньої семантики, фонетична варіативність¹, продуктивність лексико-семантичної деривації, давність кореневого наголошування. До активно вживаних у південно-західних говорах належить одне з найдавніших утворень, що можемо з певністю віднести до південнослов’янського мовного об’єднання: *бляяти* „бекати”, діал. „бляяти”: *balare*, *бляяти овцамъ* (1642 ЛС 99) [СУМ 2: 112]; *blejaty* „*beczeć* (о *owcach*, *jagniętach*)” Sz. I: 235. *Jehnieta* (*też wiwci*) *blijut* Sz. I: 238, ž. Пор. *doblewuwaty* [SHJ: 13]; *бля́яти* „мекати”: *Вівці бле́ют від спѣки* [СБГГ: 33], *бля́яти*, *бля́е*, (про овець) „бекати”, „мекати” [СБГ I: 58]; *бля́ють* // *бля́ють* „бекати” [СПГ: 33]; *бля́яти* „бекати (про овець); базікати”, р. *бля́ють* „бекати”, болг. *бля́я*, *блее*, схв. *бля́яти*, слн. *blējati* – псл. *blejati*, *blējati* „т.с.”; – давнє

¹ Ономатопоетична природа аналізованих дієслівних утворень не дозволяє наявності різних голосних у кореневих та суфіксальних їх морфемах прийняти за засіб регулярної апофонії [ЭССЯ II: 107].

звуконаслід. утворення, спор. із свн. *blæjen*, *blæn*, *plēhen* „бекати”, лтс. *blēt* „т.с.”, лат. *flēre* „плакати” [ЕСУМ I: 208]; **blējati* / **blējati*: болг. *блѣя* „блеяти (про вівцю, барана, ягня) (Геро: *блѣж* „блеяти”)”, макед. *блее* „блеяти”, сербохорв. *блѣјати* „balo, блеяти”, „молоти дурниці”, „витріщати очі”, „ловити гав”, словен. *blējati* „блеяти (про вівцю), „кричати”, „лаятися”, „бормотати”, рос.-цслов. *блѣѣти* „блеяти, balare”, укр. *блѣяти* „блеяти”, „баяти, говорити, молоти” (Грінч. I: 73), лтш. *blēju*, *blēt* „блеяти”, ср.-в.-нім. *blæjen* „т.с.” [ЭССЯ II: 107]; *blekati* (у всіх інших слов’ян) про „голос вівці, худоби”, утворене від основи *ble-* (*blejati*), церк., на всьому Півдні й на Русі *blejat’*; звуконаслідув.; нім. *blöjen*, *blöcken*, грецьк. *blēchaomai* [SEJP: 29]; *бл’ейати*, *бл’ейе* „т.с., що беличати” [СЗПГ I: 22]; *блѣяти*, *блѣю*, -йи: 1. „блеяти”: *Реве маржсина, блеють вівці* (Шух. I: 197). 2. „баяти, говорити; молоти язиком”: *Блеяй, блеяй, пане Свириде, зобачим, що з того вийде* (Ном. № 13026); *А народ блес та й блес, що москаль замовив дощ* (Черн. губ.) [Грінч. I: 73]. Функціонування аналізованої лексеми в більшості говорів української мови ніяк не підтверджує стилістичної ремарки „діал.”, закріпленої укладачами сучасних лексикографічних джерел: *блѣяти*, *блѣю*, *блѣши*, діал. „бекати”: *Мечуться пси, блеють овечки* (Коцюб. II 1953: 323); *Трава стелиться буйною зеленню, а там вівці блеють з голоду* (Кобр. Вибр. 1954: 170) [СУМ I: 197].

Гуцульські та поліські говірки засвідчують фонетичний варіант із суфіксальною морфемою *-i-*, закорінений у праіндоевропейську спільноту, що також відносимо до південнослов’янського мовного об’єднання: *blejity* „beczeć (o owcach, jagniętach)” Sz. I: 235. *Jehnieta (też wiwci) blijiut* Sz. I: 238, ž. Пор. *doblewuwaty* [SHJ: 13]; *блѣіти* „бекати” (про овець) [СГГ: 26]; *блѣіть* // *блѣять* „бекати” [СПГ: 33]; лтс. *blēt* „т.с.”, лат. *flēre* „плакати” [ЕСУМ I: 208]; сербохорв. *блѣјити* „balo, блеяти”, „молоти дурниці”, „ловити гав” [ЭССЯ II: 107].

У бойківських, гуцульських, лемківських і білоруських говорах зберігається церковнослов’янський фонетичний варіант, що репрезентує ту саму мовну підгрупу: *бляяти* „бекати” (про овець) [СГГ6: 26]; *бл’айати*, *бл’айе*, *бл’айут* (про овець) „бекати”, „мекати” [СБГ I: 58]; *бляяти* (ВеЗн, *бляти* (О)) „т.с.”; бр. *бляяць*, р.-цсл. *блѣѣти* „т.с.” [ЕСУМ I: 208].

Раритетною з фонетичного погляду є інфінітивна форма, фіксована лише бойківськими говірками. Для неї характерне опрощення реляційної афіксальної морфеми *-й-* (засобу вираження темпоральної семантики – грамеми теперішнього часу – в особових формах), що також підтверджує праслов’янську її закоріненість: *бл’ати*, *бл’айе*, *бл’айут* „мекати” (про овець) „бекати”, „мекати” [СБГ I: 58].

Низку фонетичних варіантів до аналізованого дієслівного утворення з аналогічною до попередніх дериватів семантикою, у кореневій морфемі яких наявний голосний *-i-*, можна прийняти за власне гуцульський маркер, вони частково проникли й у бойківські говірки:

бл'їти „бекати (про овець)” [СГГБ: 26]; бл'їу „видає звук”: *Коли віуц'а пасучи бл'їе та бобокає, чути бобокан'а* [СГГР: 49]; бл'їут „видавання звуку властивого вівці”: *Віуц'і фурт бл'їут, ни запираїєса бл'їан'а* [СГГР: 49]; бл'їте: *Ид'їт, ни бл'їте, ни галайте тіл'ко!* [СГГР: 50]; бл'їати „бекати” (про овець)” [СГГ: 26]; бл'їати „видавати звук, властивий вівцям” [МСГГ: 14]; бл'їати „видавати звук, властивий вівцям” [МСГГ: 14]; бл'їала „блеяла”: *У зел'їні полонін'ї бл'їала овечка* [СГГР: 19]; бл'їати, бл'їут (про овець) „бекати”, „мекати” [СБГ I: 58]; бл'їати „бекати” (Г, О) [ЕСУМ I: 208].

Аналізоване дієслівне утворення поодиноким засвідчено (не без впливу соціолінгвістичних чинників) із суфіксальною акцентуацією. Так, укладачі „Словаря української мови” за редакцією Б. Грінченка, незважаючи на представленість його ілюстративного матеріалу прозовою спадщиною Ю. Федьковича, фонетичний варіант подають із суфіксальним наголошуванням (не без акцентуаційного впливу говірок російської мови, що стало звичним явищем в українській лексикографічній практиці): *бл'їати, -лію, -єш „блеяти”*: *Там геть за лісом череда десь бл'їє* (Федьк. I: 18) [Грінч. I: 75]; рос. *блеять* „кричати, видавати звуки, властиві для вівці, кози”, діал. *блеять* „говорити, молоти” (псков.), „плакати, кричати (про дітей)” (смор.), „проговоритися; сказати зайве” (костр.), укр. *бл'їати „блеяти”* [Грінч. I: 75], блр. *бляяць* [ЭССЯ II: 107].

Усупереч абсолютній тенденції до кореневого наголошування дієслівних фонетичних варіантів у південно-західних говорах української мови, окрім південнобуковинської гуцульської (*бл'їати „блеяти, бекати”* [ДСБ: 5]), як і слов'янських мовах, укладачі „Малорусько-німецького словаря” подають їх із суфіксальною акцентуацією, що, на наше переконання, випливає із закладеної самими авторами ідеї соборності української мови, орієнтованої на південно-східні норми, зокрема й акцентуаційні: *блеяти blöcken, töcken* [Жел.: 32].

Відвербальні процеси овець у південно-західних говорах української мови репрезентовано й третьою парадигмою фаунономатопоетичних дієслівних варіантів, зумовлених перетином дериваційних процесів кількох слов'янських мов: *морконіти, моркотати, моркотіти / м'оркнути, мормотати, мурмотати, мурмотіти, муркотати, муркотіти*.

З-посеред говорів української мови, та й слов'янських мов загалом, лише в гуцульських і лемківських говірках зафіксовано раритетне дієслівне утворення (псл. **t^brk-* „бурчати” [ЕСУМ III: 515]), семантична та морфологічна структура якого сягає праїндоевропейської спільноти, і для якого характерна диференційність семантичної структури (лексичне значення в лемківських говірках засвідчує його похідність) та тотожність суфіксально-флексійного типу акцентуації. Перелічені критерії слугують

основою для віднесення його, за аналогією до дієслова *бриніти*¹, до праслов'янського західнослов'янського мовного об'єднання: *морконіти* „видавати звук, властивий баранові під час запліднення”, [морконіти] „буркотати, гарчати” (про ведмедя)” (ВеУГ²) [ЕСУМ III: 515]. Гуцульські говірки засвідчують його фауноономатопоетичну процесуальну семантику, співвідносну із семантикою словенської (*mrketáti* „бляяти”, словацької (діал. *mrkotať* „бляяти”, *mrkotať* („...koza **mrkoce**”) та білоруської мов (діал. *маркатаць* „бляяти; бурмотати”, *моркотаць* „бути в тічці (про вівцю)”, *маркетаць* „т.с.”) [ЭССЯ 20: 244]: *Баран морконіт коло овец. Баран морконіт мекеке* [СГГР: 50]. Наявність іменної лексеми в західнополіських говорах potwierджує процесуальну фауноономатопоетичну семантику аналізованого дієслова в гуцульських говорах: *моркота́й* „баран-плідник”; *мо́ркотень*: 1. = „моркота́й”. 2. Баран, який не може запліднювати [СЗПГ 1: 319 – 320]. Надністрянські говірки, на відміну від інших південно-західних говорів української мови, та й слов'янських мов, хай і поодиноким фіксацією дієслівного варіанта, засвідчують тяглість лексико-семантичних та семантико-дериваційних процесів (одичичність і повторюваність), характерних для ономатопоетичних дієслів у їхньому історичному розвитку: *моркота́ти* / *мо́ркнути* „воркотати” (У) [Жел.: 453].

Відомо, що лемківським і південно-східним говорам української мови властива дистантність їхніх ареалів, одначе загальнослов'янська співвіднесеність семантики інших (похідних) лексико-семантичних варіантів аналізованого дієслова, як і суфіксально-кореневий чи суфіксально-флексійний їхні акцентні типи, також potwierджують праслов'янську закоріненість аналізованого деривата: [моркоті́ти] „бурмотіти”, [моркота́ти] „т.с.” (ВеУГ) [ЕСУМ III: 515]; *моркоті́ти*³, -очу, -отіиш „бурмотіти”: *Жид хату закладає, то моркотить* (Богу все моли́ться) (Ном. № 898) [Грінч. II: 445]; *моркота́ть* чи *мормота́ть*, пск., твр. „бурмотіти”: *Он му́рко́чет, мормо́чет* [ТСЖВЯ II: 348]; р. [мормота́ть] „бурмотіти, бурчати”, п. [markotać, mórkotać] „бурмотіти”, ч. [mrkotati] „бурчати, лаяти”, слц. [mrkotat'] „стогнати, збиратися заплакати”, вл. mórkotać „бурчати”, нл. murkotaś, marcaś „т.с.”; – псл. *m^hrk- „бурчати”, звуконаслідувальне утворення [ЕСУМ III: 515]; *m^hrkotati: сербохорв. діал. „висловлювати невдоволення”, н.-луж. mórkotaś „бурмотіти; бурчати (про людей)”, ст.-польськ. markotać

¹ До речі, запропонована укладачами Етимологічного словника слов'янських мов [ЭССЯ 3: 69] етимологія дієслівної лексеми *бриніти* potwierджує праїноєвропейський характер її кореневої морфеми та хронологічну першість у західнослов'янських мовах дієслівних дериватів на -*ей* (форми на -*н*-).

² Наведена абрєвіатура позначає лексикографічне джерело, що репрезентує лемківські говірки.

³ В українській мові суфіксальний тематичний голосний -*і*- чи -*а*- в структурі інфінітивної основи аналізованих дериватів слугує засобом граматичної й акцентуаційної його диференціації.

„бурчати; ремствувати”, польськ. діал. *markotać* „т.с.”, *markotać się* „засмучуватися; горювати”, рос. діал. *моркотать* „мурликати (про kota)” (смор.), „*бурмотіти*”, „бурчати, буркотати” (пск., тверс.), „сумувати, печалитися” (смолен.), укр. *муркотати* „бурчати” (Грінч. II: 426), *муркотати* „мурликати” (Грінч. II: 455; СУМ IV: 829), блр. діал. *маркатаць* „бурмотати”, *муркотаць* „мурликати, бурмотати” [ЭССЯ 20: 244].

Хоча ілюстративний матеріал „Етимологічного словника слов’янських мов” у наступному дієслівному варіанті не підтверджує співвіднесеності оноματοпоетичної семантики на означення вербалізованих процесів овець у слов’янських мовах, усе ж характеристика фонетичної й семантичної його структури в західнополіських говорах та інших слов’янських мовах дає підстави вбачати в ньому праслов’янську закоріненість: *мормотати* [*мормотати*], *мормотит*, недок. „подавати голос (про козла)” [СЗПГ: 320]; **търмотати*: сербохорв. *мрмотати* „бурчати, ремствувати; дзюрчати, шуміти (про воду)”, словц. *mrkotať* „бурмотіти”, польськ. діал. *marmotać* „бурчати, бубнити”, також *murmotać*, *mormotać*, *tamrotać*, словін. *měrmotas* „бурчати під ніс”, *m’orm’otas*, рос. діал. *моркотать* „бурмотати” (псков., тверс., олон., зах.-брян., волог.), „бурчати, вурчати (про ведмедя)” (смолен.), укр. *мурмотати* „бурмотати; ремствувати; дзюрчати” (Грінч. II: 455; СУМ IV: 829), також *мармотати* (Грінч. II: 406), блр. *мормотаць* „бурчати характерно для ведмедя; говорити невиразно, бурмотіти; ремствувати” [ЭССЯ 20: 251].

Незважаючи на те що південно-західні говори української мови, як і деякі слов’янські мови та їхні говори, аналізовані дієслівні варіанти фіксують як з давньою праслов’янською чи праїндоевропейською семантикою (номінація оноματοпоетичних процесів, що виявляються при статевої близькості овець), так і з низкою похідних лексико-семантичних варіантів, однак лексикографічні джерела сучасної української літературної мови реєструють їх тільки із похідною семантикою, що номінує вербальні процеси родини котячих та людей: *муркотати*, -очу́, -оче́ш і *муркотіти*, -очу́, -оти́ш: 1. „безперестанно видавати звуки „мур-мур” (про котів та інших котячих)”. 2. розм. „те саме, що мурмотати” [СУМ IV: 829]; *мурмотати*, -очу́, -оче́ш і *мурмотіти*, -очу́, -оти́ш, розм.: 1. „говорити тихо, невиразно”. 2. рідко. „те саме, що муркотати”: *Образно. *Десь унизу ворушився, мурмочучи, мов виривався, а його не пускали* (Хотк. II 1966: 50) [СУМ IV: 829].

З фаунооноματοпоетичних дієслівних дериватів на означення вербальних процесів овець у південно-західних говорах української мови виокремлюється ще одна парадигма дієслівних варіантів з кореневим акцентним типом з атиповим ініціальним звуком [j]. Хоча укладачі „Малорусько-німецького словаря” й подають фаунооноματοпоетичне утворення без покликання на джерело, однак відсутність його в лексикографічних працях, що представляють південно-західні, південно-

східні та північні говори української мови, може слугувати однією з версій щодо віднесення останнього до власне гуцулізмів: *яйкати*, *яйкотіти*, *ach rufen*, *öchzen*, *jammern* [Жел.: 1112]; *йа́йкай* „видавати звук властивий малим йагнатам”: *Но тепер' відоспалос, та йа́йкай* [СГГР : 50]. Деякі діалектологічні джерела Гуцульщини засвідчують його із похідною семантикою, що характеризує вербалізовані процеси людей: *якати* „часто вживти слово „я” [МСГГП: 233]; *яйкатис'и* „кричати; просити порятунку; скаржитися” [МСГГП: 233]. Реєстрація ж укладачами „Словаря української мови” за редакцією Б.Грінченка аналізованого слова, зокрема похідного дієслівного деривата (*яйкотіти*, *-кочу*, *-тиш* = *яйкати* (Жел.) [Грін. IV: 537]), потверджує автентичність та органічну тяглість семантико-граматичних процесів його мотивуючої основи: *яйкати*, *-каю*, *-єш* „кричати яй, жалітися, ахати” (Жел.) [Грін. IV: 537]. З аналогічним (похідним) лексичним значенням засвідчує його й „Етимологічний словник української мови”: [*яйкати*] „кричати яй, скаржитися, ойкати”, [*яйкотіти*] „т.с.”, поход. від вигуку *яй* „вигук на вираження здивування, болю” [ЕСУМ V: 539].

Алогічною видається реєстрація аналізованого дієслівного утворення укладачами фундаментальних лексикографічних джерел сучасної української літературної мови, які всупереч лексикографічній традиції, представили його у фонетичній редакції російської мови (*якать*, *янькать*, *ячать* „стверджувати я, я, говорити весь час тільки про себе і від себе” [ТСЖВЯ IV: 670]): *якати*, *я́каю*, *я́каєш*, розм. „якати” [УРС VI: 568]; *якати*, розм. „дуже часто згадувати себе (повторюючи слово „я”): *Годі якати! Путнішого нічого не вигадаєш* (Кроп. II 1958: 147) [СУМ XI: 635].

Прикметною ознакою сучасних гуцульських говірок, на відміну від інших південно-західних та південно-східних говорів української мови, є послідовне збереження, як уже неодноразово було наголошео, безперервності лінгвістичних процесів, що потверджуються неодеривацією фауноономатопоетичних дієслівних утворень: *бобо́кайе* „вівці під час випасання видають звук бобо”: *Ви́ц'а́ пасу́чі бл'і́е та бобо́кайе* [СГГР: 49], *бобо́тало*, *-а / торко́та*, *-и* „немова”; „заї́ка”; *бобо́куватий* „воркотун” [ДССБ: 5].

Аналізовані деривати в південно-західних говорах української мови, порівняно з південно-східними, північними говорами та слов'янськими мовами обох підгруп, характеризуючись своєю співвіднесеністю, вирізняються якщо не лексичним значенням, то семантичними, морфологічними чи фонетико-акцентуаційними особливостями. Використання порівняльно-історичних методів дослідження сприяло не лише проникненню в лексичні пласти праслов'янської спільноти, але й глибшому пізнанню їхніх семантико-дериваційних і фонетико-акцентуаційних процесів. Діалектне багатство лексичної, морфологічної, синтаксичної синонімії зумовлене не власне

мовними потребами, а є наслідком перехрещення кількох самостійних слов'янських мов [Царук 1998: 15].

Семантична, фонетична, морфологічна й наголосова співвіднесеність фауноономатопоетичних дієслівних дериватів у південно-західних говорах української мови, а також у давніх слов'янських мовах засвідчує власне праслов'янський характер досліджуваних говірок. На думку Я. Філіпа, „колискою слов'ян були саме оці терени лужицької культури (поріччя Одера й Вісли, на схід аж до прип'ятських боліт)” [Filip 1946: 72]. Аналізовані говори зберігають особливості обох праслов'янських мовних груп (антської – західнослов'янської та словенської – південнослов'янської) і підтверджують безперервність протікання в них лінгвістичних процесів. Низька продуктивність у лексико-граматичній системі сучасної української літературної мови морфологічних варіантів фауноономатопоетичних дієслів з іменним суфіксальним формантом *-om-* із семантикою сукупного виконання єдиного процесу, „що можуть бути представлені як одиничні і повторювані ..., мають < три або чотири взаємопов'язані форми на означення різного кількісного вияву ознаки” [Русанівський 1969: 306], доводить неавтохтонність таких формантів для української мови.

У процесі історичного розвитку української мови більшість фонетичних варіантів аналізованих дієслівних парадигм (на означення ономатопоетичних процесів овець), у кращому випадку, виявилася на її периферії, незважаючи на їхню продуктивність у слов'янських і неслов'янських мовах. Це мотивуємо тим, що історичні зміни в українській мові, як і в слов'янських, часто були зумовлені не внутрішніми законами, а впливом позалінгвістичних чинників [Царук 1998: 16].

Джерела та їх умовні скорочення

Грінч. – Грінченко Б. Словарь української мови : у 4 т. / упоряд. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. Надруковано з вид. 1907 – 1909 рр. фотомехан. способом. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – Т. 1. – 4; **ДСсБ** – Горбач О. Діалектний словник села Бродина повіту Радівці (Румунія) / О. Горбач // Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник села Бродина повіту Радівці (Румунія) : матеріали до української діалектології / редагує Олекса Горбач. – Вип. 4. – Мюнхен : Monachii, 1977. – 102 с.; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови у 7 т. – К. : Наук. думка. – Т. 1. – 1982. – 631 с.; Т. 2. – 1985. – 570 с.; Т. 3. – 1989. – 549 с.; Т. 4. – 2003. – 653 с.; Т. 5. – 2006. – 703 с.; Т. 6. – 2012. – 566 с.; **Жел.** – Желеховський Є. Малоруско-німецький словар : у 2 т. / Желеховський Є., Недільський С. ; фотопередрук з післясловом Олекси Горбача. – Мюнхен : Monachii, 1982. – Т. 1 – 2; **КСЛГ** – Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок / П. Пиртей. – Івано-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. – 364 с.; **МСГГ** – Піпаш Ю.

Матеріали до Словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю. Піпаш, Б. Галас. – Ужгород : Графіка, 2005. – 266 с.; **СБГ** – Онішкевич М. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онішкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1 – 2; **СБГГ** – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.; **СГГ** – Гуцульські говірки : короткий слов. / відп. ред. Я. Закревська. – Л. : Б. в., 1997. – 232 с.; **СГГБ** – Негрич М. Скарби гуцульського говору : Березові / М. Негрич. – Л. : Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.; **СГГР** – Грицак М. Скарби гуцульського говору : Росішка / М. Грицак. – Л. : Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 318 с.; **СЗПГ** – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Григорій Аркушин. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2000. – Т. 1 – 2; **СПГ** – Лисенко П. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко ; відп. ред. Т. К. Черторизька. – К. : Наук. думка, 1974. – 261 с. ; **СУМ XVI – I пол. XVII ст.** – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / гол. ред. Д. Гринчишин. – Вип. 2. – Л. : Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 151 с.; **СУМ** – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка. – Т. 1. – 1970. – 799 с., Т. 4. – 1973. – 840 с.; **УРС** – Українсько-російський словник : в 6 т. / голов. ред. чл.-кор. АН УРСР І. М. Кириченко. – К. : Вид-во АН УРСР. – Т. 1. – 1953. – 506 с.; Т. 6. – 1963. – 618 с.; **ТСЖВЯ** – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Рус. яз., 1978 – 1979. – Т. 1. – 4; **ЭССЯ** – Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / В. И. Даль ; ред. О. Н. Трубачев, А. Ф. Журавлев. – М. : Наука. – Вып. 1. (А – *besědylivъ). – 1974. – 214 с.; Вып. 2. (*bez – *bratrъ). – 1975. – 238 с.; Вып. 20 (*morzatyjъ – *mъrsknŏti). – 1994 – 256 с.; **SHJ** – Jan Janów. Słownik huculski /Opracował I przygotował do druku Janusz Rieger / Jan Janów. – Krakow : Wyd-wo naukowe DWN, 2001. – 302 s.; **SEJP** – Aleksander Brückner. Słownik etymologiczny języka polskiego / przedruk z pierwszego wydania nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, Krakow, 1927 / Aleksander Brückner. – Warszawa : PW „Wiedza Powszechna”. – Warsszawa, 1970. – Wyd. II.– 805 s.

Література

Булаховський 1947 – Булаховський Л. А. Український літературний наголос (характеристика норми) / Л. А. Булаховський. – К. – Л. : Рад. шк., 1947. – 54 с.; **Винницький 2002** – Винницький В. Українська акцентна система: становлення, розвиток / Василь Винницький. – Л. : Біблос, 2002. – 576 с.; **Винницький 2004** – Винницький В. Акцентуаційні етюди / Василь Винницький. – Жовква: Місіонер, 2004. – 282 с.; **Закревська 1966** – Закревська Я. В. Система особових форм дієслова в західних говорах української мови (теперішній

час) / Закревська Я. В. // Українська лінгвістична географія. – К. : Наук. думка, 1966. – С. 132 – 139; **Іваночко 2010 (а)** – Іваночко К. Акцентуація префіксально-суфіксальних дієслів у говорах „західних (угорських) русинів” (на матеріалі етнографічних та діалектологічних студій В. Гнатюка) / Костянтин Іваночко // Мовознавчі студії. – Вип. 2 (за матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя відзначення проф. Мар’яна Демського). – Дрогобич : Посвіт, 2010. – С. 163 – 172; **Іваночко 2010 (б)** – Іваночко К. Акцентуація суфіксальних дієслів акцентного типу К у наддністрянських говірках / Костянтин Іваночко // Мовознавчі студії. – Вип. 3 (за матеріалами Міжнар. наук. конф. на пошану 100-річчя від дня народження проф. Гаврила Шила). – Дрогобич : Швидкодрук, 2010. – С. 107 – 123; **Іваночко 2011** – Іваночко К. Кореневе наголошування префіксально-суфіксальних дієслів з суфіксальною морфемою *-а-* в гуцульських говірках (на матеріалі словника Я. Закревської „Гуцульські говірки”) / Іваночко Костянтин // Проблеми гуманітарних наук : зб. наук. пр. Дрогобиц. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. – Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 28. Філологія. – С. 88 – 108; **Іваночко 2012 (а)** – Іваночко К. Наголошування дієслова бути в бойківських говірках / К. М. Іваночко // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2012. – Вип. 1. – С. 87 – 99; **Іваночко 2012 (б)** – Іваночко К. Кореневе наголошування префіксально-суфіксальних дієслів з суфіксальною морфемою *-а-* в гуцульських говірках (на матеріалі словника Я. Закревської „Гуцульські говірки”) / Костянтин Іваночко // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Філологія. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. XXXII – XXXIII. – С. 135 – 145; **Іваночко 2012 (в)** – Акцентуація ониматоепічних ентомологічних суфіксальних дієслівних утворень у південно-західних говорах української мови / Костянтин Іваночко // Вісн. Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка. Філологія. – Л., 2012. – Вип. 57; **Кобиринка 2010** – Кобиринка Г. Літературно-діалектна взаємодія південно-західних говорів та питання норми на акцентному рівні / Галина Кобиринка // Мовознавчі студії. – Вип. 3. Діалект у лінгвокультурному просторі (за матеріалами Міжнар. наук. конф. на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила). – Дрогобич : Швидкодрук, 2010. – С. 129 – 137; **Марчук 1977** – Марчук Н. Й. Акцентуація основних форм дієслів у говорах української мови / Марчук Н. Й. // XIV Респ. діалектол. нарада : тези доп. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 50 – 52; **Огієнко 1955** – Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К. : Либідь, 1955. – 245 с.; **Русанівський 1969** – Русанівський В. М. Структура дієслівних основ / В. М. Русанівський // Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 302 – 311; **Царук 1998** – Царук О. Українська мова серед інших слов’янських: етнологічні та граматичні параметри : монографія / Олександр Царук. – Д. : Наука і освіта, 1998. – 324 с.; **Шахматов 1916** – Шахматов А. А. Введение в курс истории русского языка. Исторический

процесс образования русских племен и наречий / А. А. Шахматов. – Петроград, 1916. – Ч. 1. – 148 с.; **Filip 1946** – Filip J. Pocátky slovanského osídlení v Českoslovenku / Jan Filip. – Praha : Spol. přátel starozítosti, 1946. – 96 s.

Іваночко К. М. Акцентуація фаунономатопоетичних дієслівних дериватів у південно-західних говорах української мови

У статті проаналізовано особливості наголошування фаунономатопоетичних суфіксальних дієслівних дериватів у південно-західних говорах української мови через семантичну, фонетичну й дериваційно-граматичну їх співвіднесеність у порівнянні з аналогічними процесами в інших говорах української мови та слов'янських мовах. Комплексний аналіз ілюстративного матеріалу засвідчує праслов'янський характер досліджуваних говірок, що зберігають особливості обох праслов'янських мовних груп (західнослов'янської та південнослов'янської), і підтверджує безперервність протікання в них лінгвістичних процесів.

Ключові слова: акцентуація, співвіднесеність, говори, антська група мов, словенська група мов, слов'янські мови.

Иваночко К. Н. Акцентуация фаунономатопозитических суффиксальных глагольных образований в юго-западных говорах украинского языка

В статье проанализированы особенности акцентуации фаунономатопозитических суффиксальных глагольных образований в юго-западных говорах украинского языка в связи с семантической, фонетической, деривационно-грамматической их соотносительностью по сравнению с аналогичными процессами в других говорах украинского языка и славянских языках. Комплексный анализ иллюстративного материала свидетельствует о праславянском характере исследуемых говоров, которые сохраняют особенности обоих праславянских языковых групп (западнославянской и южнославянской), и подтверждает непрерывность протекания в них лингвистических процессов.

Ключевые слова: акцентуация, соотнесенность, говоры, антская группа языков, словенская группа языков, славянские языки.

Ivanochko K. M. Accentuation faunonomatopoetical suffix verbs formations in south-west talk of Ukrainian language

The article analyzes the characteristics of the root accentuation faunonomatopoetical suffix verbal derivatives in south-western dialects of Ukrainian language from semantic, phonetic, grammatical and derivational their correlation compared with similar processes in other dialects of Ukrainian and Slavic languages. Comprehensive analysis of the illustrations shows Proto-Slavic character study dialects that retain features of both

Praslavic language groups (West Slavic and South), and confirms the continuity of the flow in these linguistic processes.

Key words: accentuation, correlation, dialects, ants group of languages, slovenian group of languages, slavic languages.

Стаття надійшла до редакції 24. 09. 2012 р.

Прийнято до друку 26. 10. 2012 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Леснова В. В.

В. В. Ковтун (Луганськ)

УДК 811.161.2'282'371

**СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ПРИКМЕТНИКА *сірий*
У ДІАЛЕКТНОМУ ТЕКСТІ**

(на матеріалі українських східнослов'янських говірок)

Колірний зір людства пройшов тривалий шлях еволюції разом з розвитком суспільства, він постійно розвивався та збагачувався новим досвідом. Назви кольору протягом останніх десятиліть стали предметом зацікавлення багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. У лінгвістів викликають активний інтерес властивості сполучуваності назв кольорів і визначуваних ними предметів, явищ; фразеологія, заснована на колірній лексиці; семіотика кольору в контексті художньої літератури, міфології, фольклору; символіка кольору. Назви кольорів становлять об'єкт наукових студій у галузі етнолінгвістики (А. Вежицька, Г. Яворська); психолінгвістики (Т. Ковальова, С. Григорук, Л. Лисиченко, Р. Фрумкіна), перекладознавства (І. Ковальська), історичної та описової лексикології (Н. Бахліна, С. Кезіна, К. Кожемякова, О. Дзівак, А. Кириченко). Значна кількість праць присвячена вивченню семантичних особливостей кольору в художньому тексті (І. Бабій, Г. Губарева, В. Дятчук, Т. Ковальова, Л. Пустовіт).

Семантика прикметників кольору в діалектному тексті ще не була предметом спеціального дослідження. Цим зумовлено актуальність запропонованої статті, яка присвячена вивченню окремого найменування кольору. Метою нашої розвідки є опис семантичної структури прикметника *сірий* на прикладі українських східнослов'янських говірок. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: визначити референтну сферу прикметника *сірий* у досліджуваних говірках; виконати семний аналіз значень аналізованого ад'єктива в діалектному тексті; виявити синонімічні зв'язки з іншими прикметниками залежно від сполучуваності прикметника. Джерелами для дослідження стали матеріали історичної праці В. Іванова „Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края” [Іванов 1898], матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій зі Старобільщини [Старобільщина 2000] та інших східнослов'янських